

SHUKUR XOLMIRZAYEV HIKOYALARIDA ANANAVIYLIK

*Azimov Abdulla Aliyarovich**Termiz Davlat Universiteti Tarix fakulteti**Mamlakatlar va mintaqalararo ta'lim yo'nalishi 201-guruh talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek adabiyotida o'zining yorqin va serqirra ijodi bilan ahamiyatga ega bo'lgan yozuvchi Shukur Xolmirzayev biografiyasi, uning asarlaridagi badiiyat, jo'shqinlik, milliy qadriyatlarga e'tibor yoritilgan.

Kalit so'zlar: O'zbek kishisi, hikoyalar, "Tabassum", "Xumor", sho'ro, navro'z Hamro, Vafo, Eshonqul.

Shukur Xolmirzayev o'zbek adabiyotida serqirra ijodi bilan alohida o'rin egallagan. Shukur Xolmirzayev 1940-yilning 24-martida Surxondaryoning Boysun tumanida tug'ilgan. Ijodi maktabda o'qib yurgan paytlarida boshlangan. Ilk hikoyalari tuman gazetasida bosilgan. Abdulla Qodiriy, G'afur G'ulom, Abdulla Qahhor ijodida namoyon bo'lgan XX asr o'zbek hikoyachiligi an'alarini Shukur Xolmirzayev shu asrning so'nggi choragida yanada boyitdi. O'zbek hikoyachiligini yangi bosqichga ko'targan uning qator asarlari bu janrning keng miqyosdagi manaman degan namunalari bilan haqli ravishda bo'ylasha oladi. Adib hikoyalarida siyqasi chiqqan xarakterlar, quruq nasihatgo'ylik, shablon iboralarni deyarli uchratmaymiz. U doim yangi obrazlar yaratishga intiladi. Asarning kompozitsion qurilishida bir-birini takrorlamaydigan yangiliklar topishga urinadi. Bu borada tajribalar o'tkazishdan cho'chimaydi va ko'pincha, muvaffaqiyatlarga erishadi. O'zbek kishisi orzu-armonlarining, aksar hollarda, yashirin iztiroblarining yoritilmagan qirralarini, ruhiyatidagi evrilishlarini qalamga oladi.

Bu qahramonlar o'zga yozuvchilarning qahramonlariga o'xshamagan: goh do'lvor, goh to'pori, goh dag'al va chapani, goh kichkinagina bir muhit vakili. Lekin barchasining ichki dunyosi o'ziga xos, ruhan teran, insonparvar, e'tiqoddan qaytmaydigan, shularga munosib ravishda mulohaza yuritadigan jonli va hayotiy kishilardir. Bu qahramonlar o'zligini, millatini, yurt tuprog'i-yu udumini, dini va diyonatini har narsadan ustun qo'yadilar. Adolat uchun, haqiqat uchun kurashadilar. Lekin biror qahramon bu maqsadda hech qachon balandparvoqlik qilmaydi, ayyuhannos solmaydi. Ular tashqaridan emas, ko'pincha, ichdan jozibali, istarali, mehrtortar bo'ladi.

Shukur Xolmirzayevning «Bodom qishda gulladi», «Tabassum», «O'zbeklar», «Qadimda bo'lgan ekan», «Quyoshku falakda kezib yuribdi», «Ko'k dengiz», «Navro'z, navro'z», «Xumor» singari hikoyalari so'nggi bosqich o'zbek adabiyotining bu janrdagi ibratli namunalari. «Tabassum» (1984)ga nazar tashlaylik. Jalil ota

sho'ro tuzumi uchun astoydil xizmat qilgan, urush qatnashchisi. Keksayganda dardga chalinib, yotib qolar ekan hayoti birma-bir ko'z oldidan o'tadi. Yigitligida, qizillarning faol jangchisi ekanida Quyun qo'rboshini bandi etdi. Uning bu yo'lga din uchun, xalq uchun kirganman, degan so'zlari hamon qulog'I ostida. Shunga qaramay, essiz, unga o'limni ravo ko'rganlar qatorida turdi-ya.

Hayot bilan vidolashuv onlari yaqinlashganda Jalil otaning nabirasiga bir vaqtlar qizillarga fidoyi qizmat qilgan, qo'rboshi boshiga yetganlarning faoli, qo'sh-qo'sh nishonlar olgan Mo'min cholning nabirasidan sovchi keladi. Jalil ota bu nishonlar egasining qanday fe'l-atvori-yu sadoqati evaziga kelganini yaxshi bilardi. Shu bois, qalbida chuqur iztirob: u xonadonga nabirasini bergisi yo'q. Lekin iloji qancha. Hatto o'limim bu to'yni qoldirishi mumkin edi, degan xayollarga boradi. Qazosi yetganda esa uning yuzida qotib qolgan tabassumni ko'ramiz.

Bu nima? Jalil otaning o'z hayotidagi ayrim holatlar, xususan, qo'rboshiga o'xshaganlarning umriga zomin bo'lgani uchun afsusimi? Mo'min cholga o'xshaganlarning ko'ksini soxta aldoq nishonlar bilan to'ldirgan jamiyat ustidan kulib ketdimikin, balki? Ehtimol, o'zi istamagan «o'sha» noma'lum to'yni loaqal o'limi bilan qoldirib ketayotganidan shukronalik belgisidir. Xulosa chiqarishni yozuvchi kitobxonning o'ziga qoldiradi.

Nima bo'lganda ham, Jalil otaning umr shomida din uchun, xalq uchun jonini bergan Quyun qo'rboshiga xayrixohligi o'z ifodasini topgan Shukur Xolmirzayevning qarashlari, nuqtayi nazari zamirida uning millatparvar sifatidagi o'ziga xos qiyofasi yotadi deyish mumkin. Sho'ro jamiyati hali mustahkam turgan bir davrda bunday fikrni, g'oyani badiiy talqin etish oson emas edi. Shukur Xolmirzayev buning uddasidan chiqdi. Bu, aslida, ko'p o'tmay, «Qora kamar» drammasidagi Xurrambekda ochiq namoyon bo'lajak qarashlarning bir qirrasidir. «Bodom qishda gulladi» hikoyasida yoshlar taqdiri, yoshlar hayoti qalamga olingan.

Bolalik, kasallik bois birmuncha savdoyiroq bo'lib qolgan Nosirjon balog'atga yetgan bir chog'da xastaxonada o'zi sezmagan holda Hubbijamolga ko'ngil qo'yadi. Faollashaver, seni qiz sevib qoldi deb, aslida esa mazax qilib, ustidan kulmoqchi bo'lgan atrofdagilar yigit tuyg'ularini yanada alangalanishiga sabab bo'ladilar. Qiz esa odob yuzasidangina yaxshi muomalada. Nosirjon Hubbijamolning o'z sevgani borligini bilib qoladi-yu, qalbida ochilib kelayotgan gulchechaklar nobud bo'ladi. Qarashlardagi, ruhiyatdagi yangilanish, o'zgarishlarni sovuq urgandek. Ammo, baribir, bu muhabbat baxtsiz bo'lsa-da, adashgan esada, bokira va musaffo tuyg'ular Nosirjonning qalb ko'zlarini ochganedi. U odamlarni, hayotni avvalgidan tiniqroq idrok eta boshlaydi. Yillar davomidaunga na devor-darmiyon qo'shni bo'lib kelganlar, na kasalxon-yu dori-darmonlar malham bo'lmagan

xasta ko'nglini ishqning bodom guli yanglig' bokira va nastarin gullarini sog'aytirgandek bo'ladi. Biroq, afsuski, bu qishda ochilgan bodom gullari edi. Asar o'smir qalblarni, ilk muhabbat yoshidagilarni hayotga teranroq boqishga, musaffo tuyg'ularni ehtiyot qilishga chaqiradi. Ularni hech qachon ermakka yoymaslik, bu hissiyot ko'z ochgan damlardagi hayotning har bir lahzasi qadrini bilishga undaydi.«Xumor» hikoyasini adib jiddiy muammolar talqiniga bag'ishlagan. U so'nggi bosqich o'zbek hikoyachiligida kinoya, alamzada quvnoqlik usuli qo'llangan holda yaratilgan asarlardan biridir. Hikoya «Ko'k dengiz» singari nainki o'zbek, balki ulkan miqyoslardagi XX asrning bu janrning namunalari qatoridan o'rin olishga haqlidir. Asarda bir millat, bir mamlakatning ma'lum bir bosqichidagi fojiasi kichik bir qahramon timsolida o'z xarakterini o'zi ochish yo'sinida yoritiladi. Qahramonning yuzi zahil, rangi panoh. Lekin qiyofamni ko'rib, hayron bo'lmang, qo'rqmang, kasalim yuqumli emas deydi u, kitobxon bilan yuzmayuz muloqotga kirishib. Aybi bor odamdek, kechirim so'rayotgandek, u fikrida davom etadi: paxtaga sepilgan dorilar ta'sir qilgan, xolos. Hikoya davomida biz qahramonning farzandi yo'qligini, dalani ko'rmasa xumori tutishini, o'rmalab bo'lsa ham dalaga chiqib turishini bilib olamiz. U xastahol bo'lsa ham, fikrini quvnoq ohangda bayon qiladiki, san'atkor yozuvchi tomonidan tanlangan mazkur kinoya usuli asar va qahramonning kitobxonga ta'sirini yanada kuchaytiradi. Qahramon kitobxonning «Dalaga o'rmalab bo'lsa ham chiqishingdan maqsad nima?» degan savolini qabul qilgandek bo'ladi-da, o'zining (ayni vaqtda millatning) shu vaziyatdagi holatini ochishga yo'naltirilgan ushbu javobini beradi: «Maqsad □ ham xumorni qondirish, ham hissa qo'shish, Labbay?...Siz bir narsani tushunmayapsiz: u dori mening tarjimayi holimga singib ketgan, axir! Tushunayapsizmi? Mening butun quvonchlarim, zavqlarim, hayotimning ma'nosi, vatan oldidagi burch, ilk muhabbatim ham o'sha bilan bog'liq».

Shukur Xolmirzayevning so'nggi yillarda yaratilgan chiroyli asarlaridan biri «Navro'z, navro'z» hikoyasidir. Ma'lumki, sho'rolar xalqimizni qadimdan davom etib kelayotgan bu go'zal milliy bayramni nishonlashdan mahrum qilgan edi. Ming shukurkim, mustaqillik Navro'zni xalqning eng ulug' shodiyonalaridan biri sifatida qaytadan tikladi. Lekin yozuvchining maqsadi bu bayramni ulug'lash, unga madhiyalar o'qish emas. Adib deyarli barcha hikoyalarda bo'lganidek, bu asarda ham tabiat bahonasida inson qalbini badiiy tahlil qiladi. Tabiat ta'sirida inson ruhiyatida kechajak evrilishlarni yoritadi. Sulton, Obid Odiljonvich, Joniql Jondorov singari taniqli olimlar hikoya qahramonlari. Navro'z nainki tabiatni, balki inson qalbini ham yangilaydi, oliyjanobroq qiladi, degan aqidaga ko'ra, bu ulug' shodiyona kunda do'stlar ko'pdan buyon arazlashib yurgan ikki olimni murosaga keltirish taraddudini ko'radilar. Sulton zamoni, o'zgarishlarni, qiyinchiliklarni, inson ruhiyatidagi turli holatlarni yaxshi tushunadi, ularga to'g'ri

baho bera oladi. Joniql Jondorovni esa, na tabiat va na jamiyatda kechayotgan bayram ruhi o`zgartira oladi, na do`stlarning unga munosabati. U avval qanday bo`lsa, hozir ham shunday: o`ziga ortiqcha bino qo`ygan, kekkeygan, do`st uzrini qabul qilishdan ojiz. Navro`zga mengzalgan mustaqillik ham uning dunyoqarashiga yetarli ta`sir ko`rsatolmaydi. Uning fikricha, o`ziga to`q, badavlat odamdan yaxshilik kutish qiyin, yaxshilik faqat faqir-u haqir kishining qo`lidan kelishi mumkin. Ma`lumki, sho`rolar kambag`alni ham boy qilish o`rniga, boylarni ham qashshoq qilib, kulini ko`kka sovurgan edi. Yuqoridagi qahramon qarashlaridan uning ongida o`rnashib qolgan ana shu siyosatning hidi kelmaydimi? «Chinakam o`zbekona fe'l-atvorni □ yutug`i ham, nuqsoni ham o`zimizga tegishli bo`lgan hayot tarzimizni asarlarida mahorat bilan tasvirlagan adib Shukur Xolmirzayev umr bo`yi ijod dardi bilan yashadi», □ deydi Otabek Safarov o`zining o`zbek tili va adabiyoti gazetasidagi maqolasida. Binobarin, adibning adabiyot va unga munosabat bobidagi, ijodkor shaxsiyati, mas`ulyati kabi masalalardagi qarashlaridan badiiy ijod sirini bilishda ochqich sifatida foydalanish mumkin. «Badiiy asar tili Shukur Xolmirzayev uchun g`oyatda muhim «pirinsipial masala»edi. O`z asarlarida til me`yorlariga qat`iy rioya etgan yozuvchi boshqalarning ham tilga e`tibor berishini istar, uning buzilishiga olib borishi mumkin bo`lgan barcha «o`ziga xosliklar»ni inkor etardi. Jumladan, ko`proq xayolga, xayolning ham pinhoni o`yinlariga qurilgan va daf`atan kishiga beo`xshov bo`lib tuyulsa-da», pirovardida kitobxonni ishontiradigan usulda ijod qilayotgan yozuvchilar Sh.Hamro, S.Vafo, N.Eshonqul, Q.Norqobil va boshqalarning asarlari haqidagi mulohazalarida Shukur Xolmirzayev shunday ta`kidlaydi: «Ruh yo`lidagi adiblarimizda til chatoq. To`g`ri, ulardagi mazmunning o`zi murakkab va alohida tasvir vositalarini yangicha jumla qurilishlarini, mavhumiyatni bordek ko`rsatmoq uchun shunga muvofiq til lozim. Ammo baribir □ ular til yo`rig`ida oqsashlari ustiga jiddiy ishlamayotirlar ham. Ishonmasangiz ixtiyor o`zingizda, u moderniy mulliflar ko`pincha tinish belgilarini ham o`rnida ishlatmaydilar □.» Holbuki, «Biz bitta adabiy tilni qabul qilganmiz. Haqiqiy adabiy tilimiz Cho`lponning tili. Men yozganimda hamma vaqt avtor tilidan, adabiy tilda yozishga harakat qilaman. Ammo qahramonlarim o`z-o`zicha. Shuning uchun adabiy tilga har narsani tiqishtirib, talaffuzini buzib yurishni yoqtirmayman», □ deydi yozuvchi. Uning nazarida badiiy asarlariga shevaga oid so`zlarni o`rinsiz qo`shaverish adabiy til sofligiga putur yetkazadi, uning nufuzini pasaytiradi. Ammo bu tilning sofligini saqlash haqidagi qoidalarni mutlaqo dogmaga aylantirish degani emas, zotan, til tinimsiz harakatdagi jarayondir. Shu ma`noda har bir tilning lug`at qatlami muttasil boyib boradi. Muhimi, bu boyishning o`rinli so`zlar hisobiga amalga oshishida. Ya`ni, badiiy asarda muayyan holatni yorqin aks ettiradigan, xarakter mohiyatini ochishga xizmat

qiladigan shevaga oid soʻzdan foydalanish ijobiy hodisadir: «Agarda mahalliy sharoitda oʻzbek tilini boyitish imkoniyatiga ega boʻlgan «sheva elementlari» boʻlsa, uni ikkilanmasdan olib kiraverish kerak»

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A . Adabiyotga eʼtibor maʼnaviyatga, kelajakka eʼtibor
2. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lugʻati. -T.: Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002.
3. Karimov S. Badiiy uslub va tilning ifoda tasviriy vositalari. Samarqand, 1994.
4. Xolmirzayev Sh. Jahonbop asar yoza olaman, lekin. Oʻzbekiston adabiyoti va sanʼati. 2002, 48.